АНАМНЕЗА, Год. XXI, 2026, кн. 1, с. 54-64, ISSN 1312-9295

ПАМЕТНИЦИТЕ НА РЕВОЛЮЦИОНЕРИТЕ ВЪВ ВАРНА

Иван Попов

Резюме: Във Варна са се установили и са живели много от борците за национално освобождение, опълченци, четници, въстаници. Те са допринесли за развитието на града и са доживели старините си. Съвсем заслужено на много от тях, както и на основните национални герои, живели през XIX в. са издигнати паметници. Като минаваме покрай тях, когато се честват кръгли годишнини на човека или от някое събитие се сещаме за героите. Организират се тържествени споменавания, панихида, поднасят се венци и цветя от различните местни организации. При всички случаи никой не е оставен на забвение. Паметниците на българските революционери се намират в централната част на града. Някои от тях нямат издигнат паметник, а само на техния дом са поставени паметни плочи.

Въведение: В своята дългогодишна история България има много славни моменти. За да просъществува нашата държава много герои са се борили и отдали живота си. Сред тях като че ли най-ярко се открояват възрожденците, живели през XIX в. Началото на българското Възраждане е дадено от отец Паисий след написването на „История славянобългарска“ и до сформиране на двете Български легии от Г. Раковски, съответно

през 1862 и 1867-1868 г. народът се подготвя за решителната борба срещу вековния поробител и израства духовно. Именно затова повечето паметници, за които пиша са на национални герои – революционери от XIX век.

Основна част: Във Варна са поставени следните паметници на български революционери:

1. Паметник на Капитан Петко войвода:

- Местоположение: Пред Районния съд и бившето зимно кино „Тракия“ в градинката зад автобусната спирка. Близо до паметника се намира дома на Тракийско дружество „Капитан Петко войвода“.

Снимка 1: Капитан Петко войвода

- Описание: Паметникът има висок пиедестал. Отпред е поставена плоча с надпис. Над пиедестала е Капитан Петко войвода в цял ръст. Първоначално паметникът е бил монтиран в градинката на МБАЛ „Св. Анна“ (бившата Окръжна болница) на полукръгла площадка. През 1975 г. по настояване на Тракийското дружество паметникът на Капитан Петко войвода е преместен на по-видно място. Проектът за преместване на паметника е на арх. К. Горанов и се съхранява в Държавен архив (ДА) -Варна. След преместването архитектурата не е нарушена, единствено е премахнат

парапета като ненужен на новото място. Отстрани мястото е разширено и има възможност хората да се събират на честванията.

- Година и повод за построяване: След преодоляване на пречките и трудностите и определяне на мястото официалното откриване на паметника на Капитан Петко войвода се е състояло на 14.06.1959 г. с общоградско шествие. На официалното откриване на паметника са присъствали негови роднини, хора от родното му място Доган Хисар, оркестър „Тракийска песен“, архитектите Жечко Стоянов и Соловея Ленкова и много други държавници. [1]

- Надписи: От лицевата част на пиедестала вляво е поставена плоча с триредов надпис с главни бронзови букви „Петко войвода/Капитан Петко Киряков/1844-1900“. Текстът е написан върху плоча, обработена на бучарда, леко вляво.

- Честване: На деня на Тракия и празник на Тракийско дружество „Капитан Петко войвода“ 26-ти март се провеждат чествания през паметника. На този ден през 1913 г. ген. Георги Вазов превзема Одринската крепост.[1]

- Архитект/скулптор: Архитектът е Жечко Стоянов, а скулптора - Соловея Ленкова. Тя е била студентка на проф. Любомир Дачков, на когото е възложен проекта, но той е бил ангажиран с Пантеона и отказва.

2. Бюст-паметник на Стефан Караджа:

- Местоположение: На кръстовището на бул. „Княз Борис I“ и бул. „Сливница“. Близо е до хотел Черно море и бившия ресторант „Севастопол“.

- Описание: Паметникът е поставен на постамент и около него има плочки на три реда, сив-бял-сив. Над постамента е бронзовия бюст на Стефан Караджа, облечен както Хаджи Димитър на бюст-паметника в четническа униформа.[2] В лявата си ръка държи пистолет, на колана му има препасан още един, а в дясната – сабя. Изписани са годините на Стефан Караджа – 1840–1868. Самият бюст-паметник е по-голям от тези на Алея на Възраждането, висок 3,70 м. Стъпаловидният постамент е изработен от сив полиран гранит.[3] Паметникът на Стефан Караджа „гледа“ към Морската градина. По необясними причини наличието на паметника не фигурира в много от списъците и източниците, който ползвах.

[1] На датата на неговата смърт 7-ми февруари се прави честване на Старите гробища, където войводата е погребан в семейна гробница.

- Надписи: Отпред „Стефан Караджа 1840–1868“, отзад „Варнен. Добруджанско женско култ. просве. благ. д-во и Варн. Град Община“, скулптор Тодоров“.[2]

- Честване: Стефан Караджа (Стефан Тодоров Димов) е роден на 11.05.1840 г. в с. Ичме, днешно Стефан Караджово. Обесен е на 31.07.1968 г. На кръгли годишнини се организират честванията.

- Архитект/скулптор: Кирил Тодоров, който през 1934 г. е спечелил конкурс за паметника на Васил Априлов на Алея на Възраждането. Паметникът е бил моделиран от глина и е работено по него в продължение на три месеца. Отливката се съхранява в ДА–Варна.

3. Бюст-паметник на Христо Ботев:

- Местоположение: На Алея на Възраждането от страната към морето.[3]

- Описание: Паметникът на Христо Ботев е първият, с който започва реализирането на Алея на Възраждането. Сив паметник с постамент на три стъпала. Най-отгоре е поставен бюст-паметник на поета-революционер Христо Ботев.[4]

- Година и повод за построяване: Открит е официално на празника на Варна 27.07.1911 г. Направен е със средства, събрани от дарители.[4]

- Надписи:

- - отпред: „Христо Ботйовъ 1848–1876“ със златисти букви върху сивия постамент;

- - от лявата страна: „Напред сега с чувства и мисли последната делба да делим да изпълним дума заветна на смърт братко, на смърт… да вървим“ Под надписа е поставен ксерокопиран текста на стихотворението „Хаджи Димитър“, ламиниран;

- - от дясната страна: стих от „Хаджи Димитър“: „Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира него жалеят земя и небе, звяр и природа и певци песни за него пеят.“

[2] Не става ясно защо в надписа има толкова много съкращения, не според правилата на българския правопис, след като има място. Можело е да се добавят още два реда, за да се изпишат целите думи.
[3] Този паметник и следващите са поставени на Алея на Възраждането в Морската градина на Варна.
[4] В ДА – Варна се пазят материали за откриването на паметника на Хр. Ботев, квитанции за отчет на събраните пари преди 1911 г.

Снимка 2: Надписът от дясната страна на паметника на Хр. Ботев

Честване: Пред паметника на 02.06. всяка година се отбелязва деня на Ботев и загиналите за свободата на България в тържествена обстановка. Канят се кметовете, варненския и великопреславски митрополит, областния управител, Военноморските сили, представители на партии, общински съветници, членове на неправителствени организации, училища, Представителния духов оркестър (ПДО). Поднасят се венци пред паметника.

Архитект/скулптор: Жеко Спиридонов.

4. Бюст-паметник на Васил Левски:

- Местоположение: Точно срещу паметника на Христо Ботев от другата страна на Алея на Възраждането.

- Описание: Постаментът на бюст-паметника е стъпаловиден, скъсен. Образът на Васил Левски е направен по най-популярната рисунка. Бюстът е голям и излиза извън вертикала на постамента, върху който е поставен. Под него има дъбов лист.[4]

- Година и повод за построяване: 1912 г. Поводът е изпълнение на първоначално набелязания план за създаване на Алея на Възраждането в Морската градина.

Снимка 3: Паметник на Васил Левски

Надписи:

- - „Васил Левски 1837 – 1873“, разположен по средата на най-тясната и дълга част.

- - „Думите му бяха и прости и кратки, пълни с упованье и надежди сладки.“ – на западната страна.

- - „Това расо черно, що нося отгоре, не ме помирява с тия небеса…“ – на източната страна.

- Честване: Ежегодно пред паметника се събират много хора на деня на обесването на Васил Левски – 19.02., особено на кръгли годишнини и при хубаво време. Провежда се тържество и се поднасят цветя и венци от много партии, представители на местната власт, правителствени и неправителствени организации във Варна, училища, туристически дружества.

- Архитект/скулптор: Жеко Спиридонов.

5. Бюст-паметник на Хаджи Димитър:

- Местоположение: На Алея на Възраждането след паметника на Г. Бенковски, считано от кръгчето под Летния театър по посока към Пантеона.

Описание: Паметникът е поставен върху голяма квадратна гранитна плоча, над която има една по-малка. Постаментът е от тъмен гранит, цилиндричен, пиедесталът – от монолитен полиран гранит, а бюстът над него е бронзов. Хаджи Димитър е в четническа униформа със шапка, обърнат леко надясно. Височината на паметника е 2,75 м. Отпред и отстрани има малки почти квадратни плочки.[4]

- Година и повод за построяване: 02.08.1939 г. Забавянето е, поради участие на България във войните 1912–1918 г. Средства за паметника на Хаджи Димитър са дали преселниците от Сливен във Варна.

- Надписи:

- - по средата на три реда: на първия пише „Х. Димитъръ“, на втория „1840-1868“, а на третия „Той не умира“ (стих от стихотворението на Хр. Ботев „Хаджи Димитър“);

- - на гърба на паметника „От Варненската градска община и Сливенската културна дружба – 1939 г.“

Честване: 18.07., когато през 1868 г. войводата е убит на вр. Бузлуджа.

Архитект/скулптор: Васил Вичев, който през 1934 г. прави глинен портрет на Хаджи Димитър. Той е бил ученик на Жеко Спиридонов, който е направил първите два паметника от Алея на Възраждането.

6. Бюст-паметник на Георги Бенковски:

- Местоположение: На Алея на Възраждането от страната към морето в съседство с паметника на Хаджи Димитър. Паметникът е първия след кръгчето на главната алея под Летния театър.[5]

- Описание: Бюст-паметникът е бронзов, поставен върху светлосив постамент във формата на правоъгълен паралелепипед. Основата е в същия цвят, квадратна. Георги Бенковски е в четническа униформа, с вдигната глава.

- Година и повод за построяване: На деня, на който почитаме паметта на Ботев и загиналите за свободата на България - 02.06.1973 г.[5]

- Надписи: „Георги Бенковски 1842–1876“.

[5] На този ден са открити 5 паметника: на Г. Раковски, П. Славейков, Г. Бенковски, д-р П. Берон и Л. Каравелов.

- Честване: Всяка година на 20-ти април се поднасят венци и се организира тържество по случай годишнината от Априлското въстание

- Архитект/скулптор: Веселин Начев, варненски скулптор, избран чрез жребий.

7. Бюст-паметник на Георги Раковски:

- Местоположение: От страна на морето след паметника на Хаджи Димитър.

- Описание: Постаментът, върху който е положен бюст-паметника е тъмен, по-тесен от другите по алеята и висок. Бюстът на Раковски е висок 75 см., пиедесталът – 2 м., а основата – квадратна. Общата височина на бюст-паметника е 2,95 м.[5] Първоначалната идея е била паметникът на Г. Раковски да бъде третия след тези на Хр. Ботев и В. Левски, но поради започването на Балканската война през 1912 г. замисълът не се е осъществил.

- Година и повод за построяване: 02.06.1973 г. Бюстът е бил готов през 1972 г., одобрен от комисията. „Леярят Стоян от с. Звездица изготвил клиновият калъп, в който излял бронза за придаване на златист цвят“.

- Надписи: „Георги Раковски 1821–1867“, разположен в горната част, центриран от двете страни.[4]

- Честване: Георги Раковски е роден на 14.04.1821 г. и е починал от туберкулоза на 09.10.1867 г. Двете дати се отбелязват, но големи градски честванията няма.

Архитект/скулптор: Скулпторът е Павел Джеферов.

8. Бюст-паметник на Гоце Делчев:

- Местоположение: Паметник на Алея на Възраждането, срещу паметника на Паисий Хилендарски, от страната на морето, близо до Кривото дърво.

Описание: Бюст-паметник, поставен върху мраморна основа. Постаментът е във формата на правоъгълен паралелепипед, тъмен. Над него е бюста на Гоце Делчев. Надписът е в горната част на светла мраморна плоча със жълти букви. Общата височина, заедно със стъпалото е 2,74 м. До паметника има пътека с плочи, а отзад са посадени иглолистни дървета.

- Година и повод за построяване: 18.11.1995 г. Откриването е било тържествено и е продължило с концерт във Фестивален и конгресен център (ФКЦ).
- Надписи: „Гоце Делчев 1872–1903“

- Честване: Гоце Делчев е роден на 04.02. и е убит на 04.05. Големи градски чествания не се провеждат. ВМРО отбелязва двете дати и други свои празници пред паметника.[4]
- Архитект/скулптор: Косю Христов е архитекта, а Павел Джеферов – скулптора.

Обобщение: Алеята на Възраждането е място, където може да видим четиринадесет паметника на български възрожденци. Началото е дадено през далечната 1908 г. и след три години е открит първия бюст-паметник – на Христо Ботев. По проект на инж. Георги Бърнев паметниците на Алея на Възраждането са разделени в три групи: духовни деятели, писатели и политически деятели.[6] Въпреки промяната на първоначалния проект алеята продължава да се допълва. Предстои скоро да се издигне нов паметник на жена – първата българска акушерка, която практикува професията – Христина Хранова.[6] През 2024 г. Милка Кайкова и Българския червен кръст (БЧК) са внесли проекта в Община Варна и процедурата е задвижена. Освен това в началото на Алея на Възраждането е обособена Алея на паметните места, официално открита на 01.11.2001 г. Пред повечето паметници има разширение отпред, където може да се събират хората при отбелязване на годишнините и честванията. Сред най-много почетените във Варна са капитан Петко войвода, Васил Левски и Христо Ботев. На тях има повече от един паметник. Трябва по-често да се сещаме за героите, а не само на националните празници и на датите на раждане и смърт. Да спомена малко и за скулпторите: Павел Джеферов, Кирил Шиваров, Живко Дончев, които са направили скулптурите на много от паметниците във Варна.

Заключение: Във Варна са поставени много паметници на герои, участвали в националноосвободителното движение на България. Част от тях са разположени от двете страни на главната алея на Морската градина, където е оформена Алея на Възраждането.[7] Тя е по проект на инж. Георги Бърнев от 1908 г. и по различни причини завършването ѝ е забавено. Първоначалния проект е променен, като някои паметници са отпаднали (Антим I, братя Миладинови, Неофит Рилски), а други са добавени (Гоце Делчев, Захари Стоянов). Освен паметниците по домовете, където за живели заселилите се във Варна революционери са поставени паметни плочи. Такива има на опълченците: Станю Божилов, Иван Владиков, Петър Чорбаджиев, Иван Чернев, Георги Сивков… Също и на други участници в националноосвободителното

[6] В действителност Райна княгиня е първата дипломирана акушерка, но тя не практикува професията, а е учителка.

движение: Иван Драсов, Петър Енчев, Отон Иванов, Тодор Икономов и други. Паметниците се поддържат в сравнително добро общо състояние. През годините те са обновявани и поправяни няколко пъти – през 1978 г. за 100-годишнината от Освобождението, 1981 г. за честване на 1300 г. България. Отделно при кръгли годишнини от рождението или смъртта на героите се обръща внимание на състоянието на паметниците. Има и самоинициативи от граждански организации, сдружения, инициативни комитети и институции, които носят името на човека, на който е издигнат паметника.

Литература:

[1] Анкетна карта „Военни паметници“ на паметника на капитан Петко войвода от дирекция „Култура и духовно развитие“ към Община Варна;

[2] „Списък на построените паметници, паметни плочи, улици, предприятия, учреждения, автоспирки“, ДА-Варна, фонд 65, оп. 33, а.е. 1, л. 1 и 2, дело VIII-6;

[3] Никола Савов, 2007, книга „ „Паметниците на Варна: история на всички паметници изградени във Варна от трети век до сега“, издателство „Бард”;

[4] Иван Попов, 2026, книга „Българските военни паметници и паметни плочи във Варна“, издателство „Онгъл“;

[5] Молба за издигане на пиедестали на бюст-паметниците на К. Доганов, Г. Бенковски и Г. Раковски от зам. председателя на ГНС Ганка Къдрева от 08.11.1972 г., ДА–Варна, фонд 65, оп. 34, а.е. 471, л. 9, дело VIII-6.

[6] Списък на паметниците, ДА-Варна, фонд 65, оп. 33, а.е. 79, л. 42 и 43.

[7] „Паметниците във Варна: събрани разкази“, 2009;

Забележка: Под заглавието е символа на моя род Попови, измислен на 04.11.2019 г.

MONUMENTS TO REVOLUTIONARIES IN VARNA

Ivan Popov

Many fighters for national liberation—including *opolchentsi* (volunteer military units), *chetnitsi* (guerrilla fighters), and insurgents—settled and lived in Varna. They contributed to the city’s development and spent their final years there. It is not a surprise that monuments

have been erected to honor many of them, as well as the major national heroes who lived during the 19th century. As we pass by these monuments—especially during milestone anniversaries of a person's birth or a significant historical event—we are reminded of these heroes. Commemorative ceremonies and memorial services (*panahida*) are held, and wreaths and flowers are laid by various local organizations. In short, no one has been left to be forgotten. Monuments to Bulgarian revolutionaries can be found in the city center. In some cases, rather than a full monument, a commemorative plaque has been placed on the individual's former home.

Throughout its long history, Bulgaria has experienced many glorious moments. For our nation to survive, countless heroes fought and gave their lives. Among them, the figures of the National Revival—those who lived during the 19th century—stand out most prominently. The Bulgarian National Revival began with Father Paisiy and the writing of his Slavic-Bulgarian History; it continued through the formation of the two Bulgarian Legions by G. Rakovski (in 1862 and 1867–1868, respectively). During this period, the people prepared for a decisive struggle against their centuries-old oppressor and underwent a profound spiritual awakening. It is for this reason that most of the monuments I discuss here are dedicated to these national heroes—the revolutionaries of the 19th century.